

Досвід соціально-економічних перетворень малих європейських країн

Андрій КУДРЯЧЕНКО,
доктор історичних наук, професор

Сучасна об'єднана Європа не є однорідним організмом. Єдність, навпаки, ґрунтується на різноманітті особливостей як держав-лідерів, так і країн «не першої величини», що також роблять відчутний внесок у спільний інтеграційний поступ. Є країни, які з різних причин поки ще не так потужно впливають на розв'язання економічних, політичних і соціальних проблем. Однак для Європейського Союзу як спільноти, та й для ширшого об'єднання демократичних держав континенту, вагомим є внесок у спільні напрацювання й держав, що за чисельністю населення та територією можна віднести до малих. Проте в контексті підвищення значущості рівня інтегрованості певної країни до загальноєвропейського економічного, політичного та соціального простору дедалі більшого значення набувають пошуки державами власних «національних ніш» у системі міжнародних відносин, що на рубежі століть відчутно ускладнилися.

25

Нині в Європі є істотні напрацювання в царинах розвитку демократії, інтеграції, впроваджуються соціально-економічні інновації. Участь у цих процесах беруть і малі країни – як континентальні, так і острівні. Серед останніх це Ісландія, Ірландія, Мальта та Кіпр. Окремішно постають: на стику Атлантики й Середземномор'я – Португалія; на півночі Європи – Фінляндія, Швеція та Норвегія, до яких за історичними та географічними ознаками варто віднести й Данію.

Відомий термін «шведська модель» характеризує досвід вирішення соціальних питань у Скандинавських країнах. Середньодушові доходи в цих країнах співмірно високі з показниками в найрозвиненіших державах. У Данії, приміром, виробництво електроенергії за рахунок вітряків покриває майже 20 відсотків її національних потреб.

До держав, досвід яких вартий особливої уваги та прискіпливого аналізу, слід віднести й такі дві їхні групи: Бельгію, Нідерланди й Люксембург, розташовані на заході континенту, а також Австрію, Швейцарію й Ліхтенштейн, що в його серединній частині. Це справді малі країни, але кожна з них по-своєму цікава.

До географічної й економічної спорідненості цих двох груп малих держав додається спільність їхньої історичної долі. Швейцарія та Ліхтенштейн домагалися державної

самостійності насамперед у процесі складних взаємин із австрійською монархією Габсбургів. Бельгія та Люксембург, у свою чергу, лише в 30–40-і роки XIX століття змогли відокремитися від Нідерландів, зберігши при цьому тісні зв'язки між монархічними династіями. На відміну від інших (східних і південно-східних держав континенту) ці країни не зазнали «соціалістичних експериментів», а поступально розвивалися на засадах ринкового господарства й демократичної системи влади.

Спільними для цих двох груп держав є й етнолінгвістичні ознаки. В альпійському регіоні домінуючою мовою історично є німецька. В іншій трійці домінує нідерландська, якою, крім самих голландців, розмовляє значна частина жителів Бельгії (фламандці). Ще одна частина бельгійців (валлони) – франкомовні, як і майже 20 відсотків швейцарців. Французька й німецька мови поширені й у Люксембурзі, хоча в країні є також власна мова – люксембурзька, що трохи відрізняється від німецької. Додамо до цього, що німецькою розмовляє 1 відсоток населення Бельгії, всі жителі маленького Ліхтенштейну. А в сусідній Швейцарії є групи італомовних громадян і ретороманці.

Варто згадати й конфесіональний чинник. Католицизм і протестантство – головні, але, природно, не єдині

релігії місцевого населення. Протестанти, у свою чергу, також неоднорідні, однак різні відгалуження цього напрямку християнської релігії не ворожі одне щодо одного, як це було в минулому. Крім того, очевидно є тенденція до зменшення кількості активно віруючого населення в усіх цих державах. А міграційні процеси збільшують кількість мусульман і східних християн – православних. Проведений 2009 року референдум у Швейцарії стосовно будівництва мусульманами мінарету, окрім іншого, продемонстрував прагнення громадян до чіткішого захисту духовних засад життя цих країн.

Протягом останніх двох десятиліть континентальні малі держави набули іншої, відмінної від попередньої, якості і в системі міжнародних відносин, і у внутрішньому розвитку. Підкреслимо, що досвід, набутий в альпійському регіоні й зоні Бенілюксу, відбиває насамперед специфіку саме цієї групи держав. Ці дві групи країн об'єднують їхню зовнішньополітична орієнтація, що історично склалася. Якщо для Швейцарії її нейтралітет – це майже двохсотлітня історія, то сусідня Австрія набула статусу нейтральної держави лише трохи більш як півстоліття тому. Нейтральними проголошували себе в період двох світових війн Бельгія, Нідерланди та Люксембург. Але це не дало їм змоги уникнути долі інших держав, окупованих німецькими

військами. Тому в післявоєнний період ці країни вступили до НАТО. Поза цим блоком, згідно з добровільно взятими на себе зобов'язаннями, виявилися Австрія й Швейцарія. Нейтралітет останньої є однією з головних перешкод для її приєднання до ЄС. Інакше вчинила Австрія, членство в Євросоюзі якої без паралельного включення в структуру НАТО не було визнане порушенням статусу постійного нейтралітету. Поза обома системами з інших причин перебуває Ліхтенштейн.

У сучасну історичну добу, після подолання двоблокової системи й еволюціонування світу в бік однополюсовості, об'єктивно зросли потенції самостійного курсу й у малих європейських країн. Затиснуті раніше лещатами холодної війни, вони стали не тільки об'єктами, а й суб'єктами світової політики. Раніше в малих країн з об'єктивних причин було менше можливостей для вільного маневру, ніж у їхніх могутніх сусідів (Франції, що почала за часів Ш. де Голля самостійний дрейф в атлантичному таборі, або Німеччини, яка за В. Брандта вдалася до нової «східної політики»). Нині ж, залишаючись у руслі загального західноєвропейського курсу, малі країни визначають власні позиції, що більшою, ніж колись, мірою виходять із корінних національних інтересів.

Сьогодні можна виокремити дві зовнішньополітичні модельні системи. Альпійську, базовану на нейтральному статусі Австрії, Швейцарії, а також Ліхтенштейну, що неформально його дотримується. І країн Бенілюксу, що визначається як помірний євроатлантизм. Швейцарсько-ліхтенштейнський варіант альпійської моделі ґрунтується на традиційному неприйнятті будь-якої блокової політики. Австрійський підвид виходить із можливості пристосування свого нейтрального статусу до варіанта наявності в перспективі паралельної НАТО військово-політичної структури в рамках ЄС. Помірний євроатлантизм країн Бенілюксу також орієнтується, хоча меншою мірою, ніж австрійський варіант, на перенесення (у віддаленому майбутньому) центру ваги військово-політичного співробітництва у виключно європейські структури. Обидві моделі орієнтуються на незалежнішу від США політику, що вже було продемонстровано ставленням відповідних держав до подолання так званої гуманітарної катастрофи на Балканах, до іракської війни, а також іранської ядерної проблеми. Загалом мала Європа прагне зробити Старий Світ самостійнішою, ніж у минулому, величиною системи глобальної субординації. Нині поки ще не йдеться про Європу як про новий поза США

поліус у міжнародних відносинах. Проте з урахуванням претензій великих неєвропейських держав, а також з огляду на заявлене прагнення Євросоюзу перетворити його на «найдинамічнішу та найконкурентоспроможнішу економіку світу» таке відокремлення Європи від США може постати в майбутньому. Більшість держав Європи прагнуть, щоб Європейський Союз став потужним геополітичним гравцем. Саме в таку площину лягають як зовнішньополітичні напрацювання малих держав, так і їхні соціально-економічні досягнення.

Особливі підходи цих країн слід визначити також в інтеграційних перспективах Старого Світу. Вимальовуються три **позиції**. *Перша*, характерна для Швейцарії та Ліхтенштейну, яка припускає свій шлях інтеграції в ЄС, шлях досить складних переговорів за постійного врахування національної суспільної думки. *Друга*, австрійська, виходить із пристосування країни до вже сформованих інститутів і принципів Євросоюзу. Нарешті, *третя*, характерна для країн Бенілюксу, – це зростання ваги цих держав у євробудівництві. У низці питань євробудівництва мала Європа ставить себе врівень із позицією таких держав, як Велика Британія, Німеччина й Франція. Об'єктивно змінам у силовому полі Європи сприяє певна еволюція інститутів ЄС, у яких критерій консенсусу й прийняття рішень кваліфікованою більшістю поступово витісняє колишню гегемонію великих європейських держав. Малі країни виходять із того, що принципи євробудівництва не суперечитимуть їхнім національним інтересам, що вони не залежатимуть від територіально-демографічних чинників.

Активна участь держав малої Європи в континентальній і міжнародній політиці прямо пов'язана зі зростанням їхньої питомої ваги як суб'єктів європейської та світової економіки. Країни «шістки» є нині не просто економічно успішними державами, а й входять до групи лідерів за низкою показників господарського життя. Особливо це проявляється в темпах економічного зростання та зростанні обсягу національного ВВП, а за показником розміру ВВП на душу населення всі вони входять до першої європейської десятки. Такі індикатори економічного благополуччя, як рівень інфляції й безробіття, у них також кращі, ніж у сусідніх Франції, Італії та Німеччині. У малих країнах вищі показники якості життя. Тут досить успішно розв'язують проблеми бюджетного дефіциту й зменшення внутрішнього боргу.

Вельми показовими є узагальнені дані щодо якості життя грома-

дян цих малих держав: так, валовий національний продукт у розрахунку на душу населення становить від 25 тис. американських доларів. Умови праці та відпочинку сприяють підвищенню якості й тривалості життя в цих країнах. За останнім показником, який сягає від 78 до понад 80 років, малі континентальні країни Європи посідають чи не найліпші позиції серед держав світу.

Примітним у цьому сенсі є приклад економічного зростання Австрії після виходження її до ЄС. У цій державі високими темпами зростає валовий внутрішній продукт на душу населення: з 19 тис. євро в 1995 році до 27 тис. у 2005-му. Обсяг загальнонаціонального ВВП у постійних цінах у докризовому 2007 році становив 272,7 млрд. євро. Продуктивність праці на одного зайнятого становила 58,5 тис. євро.

Звісно, в досягненні цих показників і високого рівня та якості життя відіграли і відіграватимуть надалі ціла низка об'єктивних і суб'єктивних чинників. Однак об'єктивно благополучна для «шістки» ситуація, пов'язана з територіально-демографічними чинниками, доповнюється суб'єктивними. З-поміж останніх – досить раціональна економічна політика, підтримка розвитку господарських структур власних держав, постійний діалог із національним підприємництвом, контроль над діяльністю іноземного капіталу у своїх державах. Відзначмо, що за останні 15–20 років промислові велетні Нідерландів і Швейцарії вийшли на рівень найбільших міжнародних концернів. Досить помітні й певні холдингові компанії Бельгії та Люксембургу. Вузька спеціалізація в окремих сферах – своєрідний підхід економіки малої Європи – дає змогу відповідним групам національного підприємництва в кооперації з великими фірмами інших держав контролювати певні галузі не тільки європейської, а й світової економіки.

Значному зростанню економіки Австрії сприяла не лише економічна кон'юнктура, а й інвестиційний клімат. До того ж якщо до виходження її в ЄС основними інвесторами в австрійську економіку були Німеччина, Швейцарія та США, то з 1995 року на перше місце серед експортерів туди капіталу вийшла Італія. Спонуками значного впливу інвестиції стали: належна виробнича інфраструктура, висококваліфіковані кадри, низька (порівняно з іншими країнами ЄС) орендна плата, високий рівень якості життя. Як результат у багатьох землях Австрії виникли великі промислові холдинги вітчизняного й іноземного капіталу. Серед них – центр моторо- та автобудуван-

ня в Штирії, багатофункціональний центр у Тиролі, телекомунікаційні центри в Бургеланді та приміській зоні Відня.

Протягом двох передкризових років у Австрії значно зросла кількість іноземних підприємств – понад 150 у 2006 році та більш як 200 у 2007-му. Це сприяло зростанню іноземних інвестицій відповідно на 290 та 394 млн. євро, а також кількості робочих місць, підвищенню рівня зайнятості населення.

Доволі помітний на західноєвропейському просторі й банківський сектор малої Європи. Фінансові операції в цьому сегменті європейської економіки дають змогу безбідно жити таким країнам, як Швейцарія, Люксембург і Ліхтенштейн. Щоправда, полегшене податкове законодавство цих країн викликає серйозні нарікання інших держав-членів ЄС. Можна казати про появу своєрідної альпійської антимоделі, що дає змогу нечислим на руку підприємцям сусідніх держав приховувати від власних податкових служб значну частину доходів. Також зросли останніми роками офшорні вклади в банки Ліхтенштейну та Швейцарії. Загалом у ЄС ставлення до таких фінансових операцій негативне. Тож за наполяганням Єврокомісії Відень прийняв 2000 року закон про ліквідацію анонімних банківських вкладів. Це, звичайно, відповідно вплинуло на доходні статті національного бюджету. Щоправда, Австрія та Люксембург і на початку 2009 року відстоювали у відносинах із Євросоюзом особливий статус національної банківської системи. Водночас підкреслимо, що в ході розробки антикризових заходів Австрія 2009 року погодилася з частковим розкриттям банківської таємниці для нерезидентів її банківської сфери.

На відміну від сумнівної банківської практики поширена в малих країнах модель соціальних відносин, безперечно, є внеском у розв'язання проблем на ринку праці. Багато в чому завдяки соціальній й економічній компактності цих держав тут уже в другій половині ХХ століття з'явилися відповідні партнерські структури, інститути солідаризму, складовими частинами яких стали об'єднання роботодавців і профспілки працівників за активної участі органів державної влади. І система соціального партнерства в цих державах, маючи національні особливості, загалом працює досить ефективно. Вона позбавляє економічне життя кожної з держав гострих соціальних конфліктів, що є істотним внеском у підвищення рівня добробуту всіх верств суспільства, у стабільний економічний розвиток малої Європи. Однак ХХІ століття

ставити непросте завдання збереження відповідних партнерських структур у єдиному європейському соціальному просторі. Особливо в умовах приєднання до ЄС країн, де не відрегульовано взаємини праці й капіталу. Можливий варіант запровадження партнерського трипартизму в нові європейські наднаціональні структури. Проте не виключено, що рівень партнерських відносин у малій Європі знижуватиметься відповідно до єдиного європейського соціального стандарту.

Для Євросоюзу корисним досвідом знаходження балансу інтересів центру й регіонів – як одного з актуальних завдань євроінтеграції – можна вважати відповідні моделі, апробовані в малій Європі. Так, досить успішно, без помітних внутрішніх конфліктів функціонують федералістські структури Австрії й Швейцарії. У першому випадку випробувана модель моноетнічної й монолінгвістичної держави. У другому – дотриманий баланс інтересів різних етнолінгвістичних груп. Альпійський федералізм є прикладом не тільки для конфліктних регіонів великих європейських держав (Шотландія, Країна Басків, Каталонія, Корсика, північ Італії). Це позитивний досвід і для враженої фламандсько-валлонським протистоянням Бельгії.

Однією з нагальних континентальних проблем, що також проявляється в малоєвропейському просторі, є зростання кількості іммігрантів. У згаданих державах мешкають, за приблизними підрахунками, 10–15 відсотків осіб, що прибули туди законно або нелегально в останні два десятиліття. Місцева влада постійно шукає оптимальні рішення, які враховували б потребу в робочій силі, особливо у сфері послуг. Береться до уваги й стратегічне завдання демографічного відновлення суспільства, адже приріст корінних малоєвропейців такий незначний, що доволі відчутною стає проблема старіння місцевого населення. З другого боку, як свідчить практика, ледве витримують величезне навантаження засади «соціальної держави». Імміграція об'єктивно загострює криміногенну ситуацію. До того ж «нові європейці» не прагнуть відійти від властивих їм норм побутової поведінки й релігійних принципів, далеких від християнських цінностей корінного населення.

Україна, яка вже чимало досягла в період суверенного сходження, має уважніше поставитися до досвіду малих країн і налагоджувати потужнішу співпрацю з ними, як і з усіма іншими державами. Нарощу-

вання співпраці може відбуватися за кількома напрямками. По-перше, це двосторонні відносини. По-друге, широкий контекст співробітництва Києва з інтеграційними об'єднаннями транс'європейського рівня (ЄС, НАТО, Рада Європи, ОБСЄ). По-третє, можливість використання тією чи іншою мірою досвіду цих малих, але вельми успішних держав.

Аналіз торгово-економічного співробітництва України з цією групою країн протягом останніх кількох років свідчить про наявність значних резервів і невикористаних можливостей. Так, у докризовий період, тобто в роки економічного зростання України й інших держав континенту, обсяг її зовнішньої торгівлі динамічно зростав. Скажімо, за 2008 рік зростання експорту з України до Європи порівняно з 2007 роком становило 133,6 відсотка. Водночас зростання експорту до Швейцарії – понад 860 відсотків, до Люксембургу – 510, до Ліхтенштейну – 250, до Бельгії – 192, до Нідерландів – 146 і до Австрії – 138. Відповідно зростали й показники імпорту до України з усіх цих держав. Однак у зовнішній торгівлі з кожною з цих держав у Україні було від'ємне сальдо.

Показовими є дані стосовно іноземних інвестицій в Україну з цих шести європейських держав на початок 2009 року. Так, дві з них – Нідерланди й Австрія – у колі лідерів за цим показником. Обсяг інвестицій із Нідерландів становив 3180,8 млн. доларів США, з Австрії – 2445,6 млн. Це, відповідно, – 8,6 та 6,8 відсотка від загального обсягу залученого іноземного капіталу в економіку України. Проте резервів у цій сфері чимало. **Д**

Джерела

1. Гальчинський А. С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. – К.: Либідь, 2006.
2. Геєць В. М., Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України. – Харків: Константа, 2006.
3. Государства альпийского региона и страны Бенилюкс в меняющейся Европе: Моногр.; Институт Европы РАН. – М.: Весь мир, 2009.
4. Дахно І. І. Країни світу. Енциклопедичний словник. – К., 2004.
5. Економіка знань та її перспективи для України: Наук. доповідь / За ред. В. М. Гейця – К., 2005.
6. Сиденко В. Р. Глобалізація – європейська інтеграція – економічне розвиток: українська модель. Т. 1. – К., 2008.
7. Швейцер В. Я. Европа: большой опыт малых стран / Современная Европа. – 2008. – № 4. – С. 46–58.

